

Obrana obespravljenih

Želimo Vam poštovani čitatelji ovim člankom progovoriti o knjizi i biskupu dr. Franji Komarici, biskupu banjalučkom, i donedavno našem uglednom profesoru liturgike i crkvene glazbe na Vrhbosanskoj visokoj teološkoj školi.

Dr. F. KOMARICA, *U obrani obespravljenih. Izbor iz dokumenata banjalučkog biskupa i biskupskog ordinarijata Banjaluka tijekom ratnih godina 1991. do 1995.*, Biskupski Ordinarijat, Banja Luka 1997.

Dr. F. KOMARICA, *In Defence of the Rightless. A collection of documents of the Bishop of Banja Luka and the Bishop's Ordinary written during the war of 1991 to 1995.*, Bishop's Ordinary of Banja Luka, Croatian Heritage Foundation 1997.

Dr. F. KOMARICA, *In Verteidigung der Entrechteten. Eine Auswahl der Dokumente des Bischofs und des bischöflichen Ordinariats von Banja Luka aus den Kriegsjahren 1991-1995.*, Institut für Südosteuropa, Frankfurt am Main 1997.

Imamo knjigu biskupa dr. Franje Komarice i Biskupskog ordinarijata u Banjaluci na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku. Ona sadrži dokumente koje su upućivali na sve strane svijeta, svim crkvenim i političkim uglednicima svijeta i najodgovornijih međunarodnim organizacija o obespravljenim ljudima srpskom agresijom na BiH u ratu od 1992. do 1995. napose banjalučke biskupije. Objavljeni su ovdje i neki važni dokumenti hrvatskih biskupa i biskupa BiH, o stanju u banjalučkoj biskupiji te na području koje su kontrolirale srpske snage i u drugim dijelovima BiH i Hrvatske u vremenu od izbijanja rata 1991. do konca 1995.

Predgovor hrvatskom izdanju napisao je kardinal Vinko Puljić, sarajevski nadbiskup, engleskom izdanju nadbiskup Newarka Theodore E.

McCarrick nadbiskup Newarka, a njemačkom izdanju dr. Walter Kasper, biskup Rotenburg-Stuttgarta. U njemačkom izdanju neki manji dokumenti su ispušteni a na kraju su dodana tri priloga kronoloških podataka: povijesna pozadina, kronološki povijesni pregled Katoličke Crkve napose biskupije Banja Luka i kronologija rata u Bosni i Hercegovini do Daytonskog sporazuma 21. studenog 1995.

Dokumenti su grupirani u deset poglavlja. Ukratko ih predstavljamo ovako:

1. Prvo su dokumenti koje su zajedno izdali i potpisivali svi hrvatski biskupi ili biskupi BiH.

- Ti dokumenti izražavaju kolegijalitet naših biskupa i zajedničku skrb i nastojanja da se rat spriječi ili zaustavi. Tih dokumenata ima 25.

Već 1. veljače 1991. biskupi tadašnje Jugoslavije izdali su pismo u kojem su ocrtali položaj Katoličke Crkve u hrvatskom narodu. Od stvaranja prve Jugoslavije 1918. pa napose u tijeku 2. svjetskog rata i u drugoj Jugoslaviji biskupi su upozorili svijet na mnogobrojna i raznovrsna stradanja Crkve u Hrvata u toj državi i nakon demokratskih promjena nastalih nakon prvih demokratskih izbora upozorili na opasnosti "libanizacije" i "kosovizacije" koje su nastale otporom demokratskim promjenama od centralističke komunističke velikosrpske vlasti u Beogradu. Oni nisu ni dozvolili izbore za centralne državne institucije pa su odmah povelili nesmiljeni propagandistički rat protiv demokratskih promjena napadajući najviše Crkvu a svima su prijetili i otvorenim vojnim intervencijama.

- Važna je među tim dokumentima i izjava hrvatskih biskupa o stanju u BiH sa sabora Hrvatske biskupske konferencije 7. listopada 1992. Biskupi upozoravaju svijet koji je priznao nove nezavisne i samostalne države: BiH, Hrvatsku i Sloveniju da je započela agresija na BiH već napadom Jugoslavenske armije na Ravno i borbom za prevlast kontrole nad bosansko-

skim mostom 1991. Biskupi upozoravaju da je to rat u kojem se ne biraju sredstva s ciljem da se postigne etničko čišćenje.

- 18. prosinca 1992. Biskupi BiH obavijestili su Papu o postojanju koncentracijskih logora i nasiljima nad nevinim stanovništvom. Osuđuju nasilja i pustošenja, zločine "koje su počinile bilo koje ruke". Traže da međunarodne snage preuzmu odgovornost prema međunarodnim konvencijama i spriječe progone i maltretiranja nevinih ljudi.

- 6. siječnja 1994. prisutni biskupi na posvećenju biskupa Sudara upućuju apel svjetskoj javnosti da se spriječi ovaj krvavi i nehumani rat koji je "optužba protiv suvremene civilizacije".

- Pred potpis Daytonskog sporazuma u Parizu (14.XII.1995), u Daytonu uglavljen s potpisima 21. XI. 1995, biskupi BiH poslali su 8. prosinca 1995. otvoreno pismo potpisnicima i svjedocima ovog sporazuma upozoravajući na proturječja i pogubne nesigurnosti koje proizlaze iz nacrtanog sporazuma.

Citiraju i svoju Promemoriju predsjedniku Republike Hrvatske (Zagreb, 12. siječnja 1994) gdje je rečeno: "sudjelujući u tim pregovorima u ime hrvatskog naroda njegovi političari, s Vama na čelu, pristaju na podjelu Bosne i Hercegovine. Vrlo nam je žao što su ti pregovarači ignorirali i ignoriraju dosadašnje apele, kojima su biskupi Bosne i Hercegovine izjavljivali da ne pristaju ni na kakvo mijenjanje granica svojih biskupija, niti na nestanak, s tih prostora, većeg dijela hrvatskog naroda i Katoličke Crkve, koja mu je inače bila i ostala vjekovima najvjernija voditeljica i zaštitnica (...).

Jedno od prekršenih načela jest ovo: Europa je od početka tvrdila da neće priznati ni pedalj osvojene zemlje, a sada se pod njezinim pritiskom i na temelju otimačinom i agresijom osvojenih područja vode pregovori. Stječe se dojam da osvajača žele zadovoljiti, što će biti na životnu štetu druge strane.

Drugo nepravedno načelo koje se primjenjuje jest ovo: Dioba Bosne i

Hercegovine, praktično i stvarno (iako se teoretski netko zauzima i u suprotnom smjeru) vodi ne samo sankcioniranju dosadašnjih etničkih progona, nego i sutrašnjem potpunu dovršenju etničkog čišćenja. A takva "preseljenja" i pothvat za vrijeme rata nisu ništa drugo nego zlodjela! (...). Oni traže da se nadalje za sve osiguraju u Bosni i Hercegovini sva ljudska i građanska prava i slobode uključujući i vjerska i nacionalna prava" (Glas Koncila 4/1994/3).

Ovi dokumenti svjedoče da Crkva u Hrvata nije šutjela nad nepravdama i zločinima koji su počinjeni u ovom Domovinskom ratu.

2. Nadalje su u ovoj knjizi objavljene dokumenti biskupa Komarice upućeni crkvenim poglavarima u kojima se nabrajaju bezbrojni zločini nad ljudima, svećenicima i redovnicama, zločini rušenjem vjerskih objekata i td. Biskup Komarica s tim narodom pati i više. Vičući s bolom dijeli patnje svoga naroda, klera i vjernika. U potpunoj blokadi kroz mnogo vrijeme. Sve čini da zaštiti svoje svećenike i vjernike. Obilazi i tješi. Piše našim biskupima napose kardinalu Kuhariću da se zauzmu za obespravljeni puk i Crkvu banjalučku. Piše Apostolskoj nuncijatu u Beogradu kako bi posredovali kod beogradskih vlastodržaca i pravoslavnih crkvenih poglavara da se spriječe zlodjela. Najviše je tih pisama u toku 1992. i 1993. A nije prestao vikati ni kasnije. Traži pomoć i zaštitu za još malo preostalih katolika. Oni se na fronti koriste kao živi štit. Preuzeo je na sebe teret štiteći i vjernike na srbskom teritoriju Bosanske posavine, Dervente, Bosanskog Šamca, Bosanskog Broda i drugih. Poziva na susret s predstavnicima Pravoslavne crkve (1995). Komarica traži da i u Hrvatskoj pravoslavni episkopi mogu obići svoje vjernike. Patnje, istrebljenje i preseljenje katolika je agonija biskupa Komarice i njegove biskupije. (Pismo Svetom Ocu 1995). Svećenike i redovnice u biskupiji okuplja oko sebe da ih zaštiti od nasilnika. I sam je bio izoliran u

kućnom pritvoru. I kada je biskupija svedena na "reliquiae reliquiarum" ostaje sa malim stadom. Tješi, traži pomoć ali se i nada protiv svake nade. Često beznade drugih razbija i veselom pjesmom.

3. Bezbroy će puta pisati lokalnim političarima u Banjaluci tražeći zaštitu i zaustavljanje razularenih pljačkaša i ubojica. Upravo njima biskup Komarica suprotstavlja se kao otac koji i pod cijenu života štiti svoju djecu. I bio je u Banjaluci svima sve. I utjeha i nada. I vojnim komandantima će upućivati svoje proteste iako će mu prijetiti ubojstvom. "Očekujem da ćete spriječiti drske siledžije", usudit će se reći gosp. B. Pećancu, načelniku policije u Banjaluci. Traži da se crkvena imovina zaštititi i vrati.

4. Političarima Republike Srbske usudit će se reći da ne pristaje ni na kakav oblik etničkog čišćenja. Diže glas protiv bezakonja i prava jačega. Traži da se protiv nasilnika poduzmu učinkovite mjere. Zahtijeva da se omogućiti nesmetan pastoralni rad svećenika. Diže svoj prosvjed protiv ubojstva svećenika Filipa Lukende i časne sestre milosrdnice Cecilije Grgić u Presnačama kao i drugih koje su pobili ili maltretirali. I tko bi sve mogao nabrojiti apele i povike za zaštitu ljudskih i vjerničkih prava svakoga čovjeka.

Budio je savjest i hrvatskim političarima tražeći da se konkretno zauzmu za zaštitu hrvatskog pučanstva na ovim prostorima. Biskup je Komarica ustvari bio jedini glasnik stanja o Hrvatima u tijeku skoro cijeloga rata u Bosanskoj krajini. Protivio se onim političarima koji su zastupali preseljenje naroda. Njegov je stav: "Mi želimo ostati ovdje!" Tražeći zaštitu piše i predstavnicima Herceg-Bosne i predstavnicima Hrvata u bosansko-hercegovačkoj vladi. Traži da se zatočeni puste iz zatvora. Postavlja 1995. svoje hrabro pitanje i predsjedniku dr. Franji Tuđmanu: "Predstoji li, uz Vaš pristanak, definitivno uništenje preostalih desetaka tisuća katolika - Hrvata (i drugih) na širem Banjalučkom području?" Gospo-

dinu I. Milasu će u otvorenom pismu reći: "Nemate pravo govoriti u ime svih naših prognanika" (6.12.1995).

5. Osobama i institucijama međunarodne i europske zajednice uputit će bezbroj apela budeći im savjest, koja se teško ili nikako nije probudila, da se zaštite od nasilja i agresije osnovna ljudska prava. Jasno im dovikuje da ne mogu ostati indiferentni za tolike nesreće ljudi. Očajničkim povicima vapije: Najpotrebnije nam je pravo na život. Ukazuje na trogodišnju agoniju nesrpskog stanovništva u područjima pod srpskom kontrolom, a u svim nevoljama ponavlja da smo ustrajni u praštanju. Iako je stanje nepodnošljivo uporno i iznova tko zna po koji puta traži puštanje na slobodu svih utamničanih.

6. Od sredstava javnog priopćavanja traži javne osude zlodjela nad civilnim stanovništvom. Televiziji Banjaluka prosvjeduje da zlonamjerno podmeću krive informacije i dezinformiraju stanovništvo o njegovim istupima a vijesti agencije "Srna" da vrve netočnim informacijama.

Tko je biskup Komarica i što je ova knjiga prema ovim dokumentima?

Biskup Komarica je vjerni pastir svoje Crkve. On je u bujici mržnje i nasilja biskup mira. Glasnik ljudskih i moralnih načela. Glas obspravljenih. Buditelj savjesti zaspalih lidera u najvišim međunarodnim institucijama. On je tješitelj uciviljenih. Nada obespravljenih. Otac siročadi koji im kruh preko Caritasa jedino pribavlja u najtežim momentima izoliranosti. On je rodoljub svoje Bosne i svoga hrvatskog naroda. On je promotor praštanja i pomirenja. On je čuvar ljudskog dostojanstva. On je borac protiv svih oblika fašizma i nacionalizma, ali veliki patriota. On je čuvar hrvatstva u Bosanskoj krajini. On je čovjek koji se grsti nad zločinima i zločincima protiv čovječnosti. On je molitelj za više od 400 mučki ubijenih katolika u banjalučkom kraju. On je čovjek koji raz-

likzuje zločince od naroda. Nisu ni svi Srbi jednako krivi. Neki nikako nisu krivi. On je čovjek kontakta i dialoga. Spreman za svoje vjernike i uopće za obranu ljudskih prava stati ponižen i pred zločince da ih zaustavi u činjenju zla. On je čovjek ekumenizma koji traži susret s pravoslanim episkopima i svećenicima da se zajednički obrane načela evanđelja.

Tko je biskup Komarica i što je ova knjiga u svijetu, budući da je na engleskom i njemačkom jeziku pristupačna čitateljstvu cijeloga svijeta? Možda je to najbolje izrekao nakon pročitanih dokumenata u predgovoru nadbiskup Theodor E. McCarrick koji je Banjaluku više puta u toku rata posjetio. Iste misli istaknuo je i biskup W. Kasper u njemačkom izdanju.

Ova knjiga i njezin auktor jest svjedočanstvo pred svijetom da su Srbi nasiljem izvršili etničko čišćenje protjeravši preko 550.000 nesrpskog stanovništva. Ova knjiga je svjedočanstvo da se Organizacije međunarodne zajednice i odgovorni ljudi i države nisu tome u potpunosti usprotivili pa ni osudili. Ova knjiga biskupa Komarice je jedna kronika ljudske tame i njegova svjetla biskupskog učenja i djelovanja u toj tami. On je svjetlo u tami srpskog nasilja i zaštitnik obspravljenih. Knjiga pruža ozbiljnim istražiteljima stanja o ratu u Bosni prve informacije. I nakon ove knjige neće moći reći da nisu znali što se tamo događa, kako su se mnogi ispričavali.

Knjiga je katalog srpskih zločina i povreda ljudskih prava.

Knjiga je vapaj nemoćnih za zaštitom.

Knjiga je vapaj za pravdom i osudom zločina.

Knjiga je zapisana tragedija naroda. Knjiga je Martirologium uzornih vjernika, svećenika i redovnica koji su pobijeni.

Knjiga je zbirka napora biskupa Komarice i njegovih suradnika da se spasi što se spasiti dade.

Knjiga je izraz nade protiv političara koji su zastupali ili potpomagali et-

ničko čišćenje i podjelu Bosne i Hercegovine i to na svoj način ozakonili Daytonskim sporazumom.

Knjiga je izraz vjere u mogućnost suživota u multietničkoj i multireligioznoj Bosni.

Knjiga je utjeha i ohrabrenje progonjenima i izbjeglicama. Izraz vjere i nade uz mnoštvo napora u povratak svojoj kući

Važno je reci da biskup Komarica odbacuje optužbe o kolektivnoj krivnji Srba. Za zločine su krivi nacionalistički i vjerski ekstremisti.

Knjiga je i dnevnik vjerničkog života biskupa, njegovih svećenika i vjernika prisiljenih da napuštaju svoj dom.

Knjiga je konkretna borba za ljudska prava i čovjekovo dostojanstvo samoga biskupa i njegovih svećenika koji su živjeli između života i smrti.

Biskup Komarica je prorok i junak ovoga rata koji se nije ustrašio pred nasiljem. Kao prorok javno i glasno moli i poziva: Obratite se od svoga zlog puta! Neka vlada mir!

Knjiga je u cjelini velika duhovna biskupova biografija. Biografija pastira Crkve koji tješi, vapije, moli, traži zaštitu i pomoć, koji se žrtvuje i bori protiv nasrtaja zla i Zloga. To je njegov svojevrsni duhovni dnevnik.

Kada sam kod intronizacije biskupa Komarice 1989. u ime Vrhbosanske katolicke bogoslovije čestitao na preuzimanju biskupije, tada sam mu zaželio moleći ga da u onom obespravljenom socijalističkom sistemu ne bude "nijemi biskup nego da u ime obespravljenih vjernika viče i traži zaštitu vjerničkih prava" (tada su me iz uredništva Glasa Koncila pitali da li to smiju objaviti? Rekao sam: slobodno!). I eto, ova knjiga u našim rukama i pred svijetom dokumenat je da biskup Komarica u ratnom vihoru njegove i naše nevolje nije bio nijemi biskup. Vika je. Koliko su ga drugi čuli ili željeli čuti to će ostati problem njihove savjesti! Knjiga je glas ljudskosti jednoga biskupa, glas oprostjenja, pomirenja, prava i pravедnosti, glas mira. Česti-

tam biskupu Komarici na hrabrosti koju je ovom knjigom zasvjedočio.

Božo Odobašić

Obiteljski moral u Bosni

TOMISLAV JOZIĆ, *Obiteljski moral u Bosni. Povijesno tumačenje moralnih vrednota braka i obitelji*, Kršćanska Sadašnjost, Teološki radovi 26, Zagreb 1995. Format knjige je 24 x 17 cm. Ima 143 stranice.

Uz važne metodološke napomene na prvim stranicama je i pregledan sadržaj s kraticama i bibliografijom. U bibliografiji važni su izvori uglavnom arhivske građe Vrhbosanske nadbiskupije i nekih župa te ankete o obiteljskom životu. Oni su razdjeljeni na neobjavljene i objavljene a potom slijede citirana djela. Vrijednosti knjige pridonosi 20 vrlo stručno priređenih tabela i dva grafikona različitih analiza znanstvenog istraživanja. Na kraju knjige objavljeno je i 6 izvornih dokumenata i sažeti prikaz radnje na talijanskom jeziku (136-143) pa knjiga može poslužiti i stranim istraživačima ovog općeljudskog problema u svijetu.

Knjiga je prijevod s talijanskog jezika. To je doktorska disertacija koju je autor obranio 1977. na Papinskom lateranskom sveučilištu, Accademia Alfonsiana, Istituto Superiore di Teologia Morale u Rimu. Naslov izvornika je *"Fenomenologia dell'ethos familiare in Bosnia"*.

Brak i obitelj su temelj opstanka jednog naroda. Zato je porastao interes i društvenih znanosti za probleme obitelji kao ćelije ljudskog društva. Pisac već u predgovoru ističe da su brak i obitelj u Bosni tijekom povijesti poprimile svoje specifičnosti zbog povijesnog međuetničkog i međuvjerskog naslijeđa, ali prodorom industrijalizacije i urbanizacije donio je mnoge no-

ve etičke i moralne probleme. Nastale su mnoge nove pozitivne, ali i negativne promjene. Obitelj se našla u "praznom prostoru" jer manjkaju nova rješenja. Pa ipak način života u braku i obitelji su najpouzdaniji kriteriji za prosuđivanje moralnosti u njima. U tom svjetlu auctor obrađuje problem bračnog i obiteljskog ethosa u Bosni.

Za dobro razumijevanje izložene građe pisac je na početku izložio metodološke napomene. Objasňuje pojam "ethos"-a. To je teorija morala i praksa vladanja zajedno. Nije samo priznavanje etičkih načela nego i primjena u životu. Uključuje i odstupanja od uobičajeno prihvaćenih moralnih načela. Ethos je "sve ono što utječe na formiranje obiteljskog morala". Zato prima sociološke, povijesne i fenomenološke dimenzije o čemu se mora voditi računa kod proučavanja ovih problema. U Bosni sve to ima svoje korijene u obitelji. Ona uvjetuje opredjeljenja koja su i "izravni ili neizravni" uzrok moralnih problema. O svemu tome u Bosni se osjeća ogroman nedostatak istraživanja ovih problema, pa radnja želi pomoći što objektivnijem i točnijem formiranju svijesti i savjesti kod onih koji probleme rješavaju. Pisac se ograničuje u svom istraživanju na razdoblje "Bosanske crkve" (12-15. st.), turske vladavine (1463-1878), novije povijesti Bosne (1878-1945) i vrijeme iza 2. svjetskog rata (1945-1977). Da nas uvedu u srž problema prvo analizira sadašnje stanje braka i obitelji, zatim traži uzroke i ukazuje na moguća rješenja. Svoje analize potkrijepio je i na istraživanju koje je proveo 1976. jednom anketom.

Građa radnje razdijeljena je u dva dijela. Prvi dio u tri poglavlja argumentirano obrađuje sociološke preduvjete sadašnjeg moralnog stanja u obiteljima u Bosni. Prvo poglavlje uvodi nas u opće stanje problema braka i obitelji u svijetu dok drugo promatra taj problem u civilnom aktualnom zakonodavstvu. Treće poglavlje je sržno i ukazuje na raznolikost religioznih modela obitelji u Bosni. U drugom di-